

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی

رساله جهت اخذ مدرک دکتری

زبان‌شناسی همگانی

عنوان رساله

بررسی پیکره‌بنیاد میزان زایایی فرایند ترکیب در زبان فارسی امروز

استاد راهنما:

دکتر مصطفی عاصی

استادان مشاور:

دکتر محمد دبیرمقدم

دکتر ویدا شقاقی

نگارنده:

ابراهیم بدخشان

سال تحصیلی

۱۳۸۸-۱۳۸۹

به نام

خداوند جان و خرد

فرم گردآوری اطلاعات پایان‌نامه‌ها

کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان: بررسی پیکره‌بنیاد فرایند ترکیب در زبان فارسی امروز		
نویسنده/محقق: ابراهیم بدخشان		
استاد راهنما: جناب آقای دکتر مصطفی عاصی		
مترجم: -----		
استادان مشاور: جناب آقای دکتر محمد دبیرمقدم، سرکار خانم دکتر ویدا شقاقی		
کتابنامه: دارد	واژه‌نامه: دارد	
نوع پایان‌نامه: ☒ بنیادی ☐ توسعه‌ای ☐ کاربردی		
مقطع تحصیلی: دکتری	سال تحصیلی: ۱۳۸۸-۱۳۸۹	
محل تحصیل: تهران	نام دانشگاه: علامه طباطبائی	دانشکده: ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی
تعداد صفحات:	گروه آموزشی: زبان‌شناسی	
کلیدواژه‌ها به زبان فارسی: صرف، زیایی، پیکره زبانی، ترکیب، زبان فارسی		
کلید واژه‌ها به زبان انگلیسی:		
Morphology, productivity, compounding, corpus, Persian Language		

فهرست مطالب

سپاس‌گزاری		أ
چکیده		ت
علائم آوایی		ج
علائم اختصاری و نشانه‌ها		ح
فصل اول		۲
مقدمه		۲
۱.۱ مقدمه		۱
۲.۱ بیان موضوع		۲
۳.۱ چارچوب نظری رساله		۵
۶.۱ اصطلاحات و مفاهیم کلیدی		۸
۱.۶.۱ زیایی		۸
۲.۶.۱ تفاوت بین زیایی و خلاقیت		۱۰
۲.۶.۱ واژه		۱۱
۳.۶.۱ انواع واژه از نظر ساختار درونی		۲۱
۲.۳.۶.۱ واژه غیر بسیط		۲۲
۳.۳.۶.۱ واژه مرکب		۲۲
۸.۶.۱ واژه مشتق		۲۵
۷.۱ واژگان		۲۶

۲۹	۸.۱ واژگانی شدگی
۳۰	۹.۱ تکواژ
۳۲	۱۰.۱ وند
۳۳	۱.۱۱.۱ پیشوند ، پسوند ، میانوند
۳۳	۲.۱۱.۱ پیراوند، درون‌وند، زیروند، هم‌وند
۳۵	۱۲.۱ تصریف یا صرف تصریفی
۳۶	۱۳.۱ اشتقاق یا صرف اشتقاقی
۳۷	۱۴.۱ پایه
۳۷	۱۵.۱ ریشه
۳۷	۱۶.۱ ستاک
۳۷	۱۷.۱ واژه‌سازی
۳۸	۱۷.۱ واژه ساختگی
۳۸	۱۸.۱ واژه موجود/بالفعل
۳۸	۱۹.۱ واژه ممکن یا بالقوه
۳۹	۲۰.۱ واژه شفاف/واژه تیره
۳۹	۲۱.۱ نوواژه
۴۰	۲۲.۱ شیوه تحقیق و گردآوری داده‌ها
۴۰	۲۳.۱ ساختار رساله
۴۲	فصل دوم
۴۲	پیشینه مطالعات
۴۳	۱.۲ مقدمه
۴۴	۲.۲ مطالعات زبان‌شناسان و دستور نویسان ایرانی و غیر ایرانی در مورد زایایی صرفی

- ۴۴ مطالعات زبان‌شناسان و دستور نویسان ایرانی
- ۴۵ گنجی (۱۳۵۸)
- ۴۵ خانلری (۱۳۶۵ و ۱۳۶۶)
- ۴۷ مجموعه مقالات دومین سمینار زبان فارسی زبان علم (۱۳۶۵)
- ۴۷ صادقی (۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲)
- ۴۷ فری (۱۳۷۰)
- ۴۸ کشانی (۱۳۷۱)
- ۴۹ کلباسی (۱۳۷۱)
- ۵۰ مقربی (۱۳۷۲)
- ۵۰ رستمی قهفرخی (۱۳۷۵)
- ۵۰ مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی زبان علم (۱۳۷۵)
- ۵۱ مجموعه مقالات دومین هم‌اندیشی واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی
- ۵۱ ابوالقاسمی (۱۳۷۷)
- ۵۱ فرهنگستان زبان و ادب فارسی (۱۳۷۸)
- ۵۱ ماهوتیان (۱۳۷۸)
- ۵۲ واحدی لنگرودی (۱۳۷۹)
- ۵۳ باقری (۱۳۸۰)
- ۵۳ فرشیدورد (۱۳۸۰)
- ۵۴ حافظیان (۱۳۸۳)
- ۵۴ برومند (۱۳۸۳)
- ۵۴ دبیرمقدم (۱۳۸۳)
- ۵۵ عبا سی (۱۳۸۴)

۵۶	(۱۳۸۴) اسلامی و بی جن خان (۱۳۸۴)
۵۶	مشکوه‌الدینی (۱۳۸۴)
۵۷	سایر آثار ایرانی
۵۸	مطالعات زبانشناسان و دستور نویسان غیر ایرانی
۵۸	بائر (۱۹۸۳)
۵۹	باین (۱۹۸۹)
۶۱	کاتامبا (۱۹۹۳)
۶۳	پلاگ (۱۹۹۹)
۶۳	بائر (۲۰۰۱)
۶۷	هسپل‌مٹ (۲۰۰۲)
۶۸	پلاگ (۲۰۰۳)
۶۹	بوی (۲۰۰۵)
۶۹	آرونوف و فیودمن (۲۰۰۵)
۷۲	باین (۲۰۰۶)
۷۴	براذل (۲۰۰۸)
۷۴	سایرمنابع خارجی
۷۶	فصل سوم
۷۶	چارچوب نظری
۷۷	مقدمه ۱.۳
۸۲	ترکیب ۲.۳
۸۵	ترکیب چیست؟ ۱.۲.۳
۸۶	زبان‌شناسان ایرانی ۱.۱.۲.۳

- ۸۶ خانلری (۵۳:۱۳۶۶) ۱.۱.۱.۲.۳
- ۸۷ پهلوان نژاد (۱۴۸:۱۳۷۰) ۲.۱.۱.۲.۳
- ۸۷ کلباسی (۳۵:۱۳۷۱) ۳.۱.۱.۲.۳
- ۸۷ عاصی (۳۰۸-۳۱۰:۱۳۷۱) ۴.۱.۱.۲.۳
- ۸۷ وثوقی (۱۱۴:۱۳۸۲) ۵.۱.۱.۲.۳
- ۸۷ طباطبایی (۲۲۰:۱۳۸۶) ۶.۱.۱.۲.۳
- ۸۷ شقاقی (۹۱:۱۳۸۶) ۷.۱.۱.۲.۳
- ۸۸ زبان شناسان غیر ایرانی ۲.۱.۲.۳
- ۸۸ مارچاند (۱۱:۱۹۶۹) ۱.۲.۱.۲.۳
- ۸۸ آدامز (۳۰:۱۹۷۳) ۲.۲.۱.۲.۳
- ۸۸ بائر (۲۸:۱۹۸۳) ۳.۲.۱.۲.۳
- ۸۹ متیوس (۸۲:۱۹۹۱) ۴.۲.۱.۲.۳
- ۸۹ فاب (۶۶:۱۹۹۸) ۵.۲.۱.۲.۳
- ۸۹ کاسترز مک کارتی (۱۴۲:۲۰۰۲) ۶.۲.۱.۲.۳
- ۸۹ پلاگ (۱۳۵:۲۰۰۳) ۷.۲.۱.۲.۳
- ۸۹ درسلر (۲۴:۲۰۰۵) ۸.۲.۱.۲.۳
- ۸۹ کاتامبا (۵۵:۲۰۰۶) ۹.۲.۱.۲.۳
- ۸۹ ردفوردر (۱۴۸:۲۰۰۹) ۱۰.۲.۱.۲.۳
- ۹۱ مشخصه‌های ترکیب ۲.۲.۳
- ۹۱ تفکیک پذیری ۱.۲.۲.۳
- ۹۱ یکپارچگی ۲.۲.۲.۳
- ۹۲ پایایی درونی ۳.۲.۲.۳

۹۲	جزیره ارجاعی ۴.۲.۲.۳
۹۳	تکرار پذیری ۵.۲.۲.۳
۹۴	هسته و انواع اصلی کلمات مرکب ۳.۳
۹۶	کلمات مرکب درون مرکز و کلمات مرکب برون مرکز ۱.۳.۳
۹۶	ترکیبات درون مرکز ۱.۱.۳.۳
۹۷	ترکیبات برون مرکز ۲.۱.۳.۳
۹۸	ترکیب‌های هم‌پایه و ترکیب‌های وابسته ۲.۳.۳
۹۸	ترکیب‌های هم‌پایه ۱.۲.۳.۳
۱۰۵	نتیجه‌گیری ۴.۳
۱۰۵	زبان‌شناسی پیکره‌ای ۵.۳
۱۱۰	فصل چهارم
۱۱۰	تحلیل داده‌ها
۱۱۱	مقدمه ۱.۴
۱۱۵	ملاک‌های تشخیص واژه مرکب (در زبان فارسی) ۵.۴
۱۱۵	ملاک آوایی ۱.۵.۴
۱۱۵	ملاک صرفی ۲.۵.۴
۱۱۵	ملاک نحوی ۳.۵.۴
۱۱۶	محدودیت‌های زبانی ۶.۴
۱۱۶	عوامل درون‌زبانی ۱.۶.۴
۱۱۶	وجود واژه‌های رقیب ۱.۱.۶.۴
۱۱۶	عوامل واجی ۲.۱.۶.۴
۱۱۷	عوامل صرفی ۳.۱.۶.۴

۱۱۷	عوامل معنای ۴.۱.۶.۴
۱۱۸	عوامل برون زبانی ۲.۶.۴
۱۱۸	زایایی به عنوان یک مفهوم کیفی ۳.۶.۴
۱۱۹	زایایی به عنوان یک مفهوم کمی ۴.۶.۴
۱۲۱	بسامد و زایایی صرفی ۵.۶.۴
۱۲۳	ارتباط بین زایایی و بسامد ۱.۵.۶.۴
۱۲۵	اندازه‌گیری زایایی از طریق شمارش برون‌دادهای یک فرایند اشتقاقی ۱.۷.۶.۴
۱۲۵	اندازه‌گیری زایایی با استفاده از کلمات ممکن ۲.۷.۶.۴
۱۲۶	اندازه‌گیری زایایی با استفاده از کلمات تک‌بسامدی ۳.۷.۶.۴
۱۲۷	اندازه‌گیری زایایی صرفی توسط نوواژه‌ها ۷.۴
۱۲۷	دلایلی که مانع استفاده از دیگر روش‌های اندازه‌گیری زایایی در پایان‌نامه حاضر می‌شوند ۸.۴
۱۳۵	فصل پنجم
۱۳۵	نتیجه‌گیری
۱۳۶	مقدمه ۱.۵
۱۳۷	خلاصه ۲.۵
۱۴۲	پیشنهادها و کاربردها ۳.۵
۱۴۵	کتاب‌نامه
۱۴۵	کتاب‌نامه فارسی
۱۵۷	کتاب‌نامه انگلیسی
۱۹۵	پیوست‌ها
۱۹۶	پیوست ۱

چکیده

الف. موضوع و طرح مسئله (اهمیت موضوع و هدف):

رساله حاضر به بررسی مسئله زایایی صرفی به طور عام و زایایی در فرایند ترکیب به طور خاص در زبان فارسی اختصاص دارد. به این منظور داده‌های زبان فارسی در چارچوب انگاره نظری پلاگ (۲۰۰۳) بررسی شده‌اند. هدف از انجام این پژوهش، ارائه توصیفی دقیق از فرایند ترکیب و میزان زایایی آن در زبان فارسی بوده است.

ب. مبانی نظری، شامل مرور مختصری از منابع، چارچوب نظری و پرسشها و فرضیه‌ها:

برخی از مطالعات زبان‌شناسان غربی که در فصل دوم و سوم رساله ذکر شده‌اند عبارتند از: آرنوف (۲۰۰۵)، پلاگ (۲۰۰۳، ۲۰۰۵)، مک‌کارتی (۱۹۹۲)، بائر (۲۰۰۱، ۲۰۰۷، ۲۰۰۱، ۱۹۸۴)، اسپنسر و زویثکی (۲۰۰۱)، هی (۲۰۰۱)، آرنوف و فیودمن (۲۰۰۵)، باین (۱۹۸۹، ۲۰۰۶)، بارلت (۱۹۴۰)، (سیندر ۲۰۰۱)، بائر (۲۰۰۱)، مک‌کارتی (۲۰۰۹)، هاسپل‌مٹ (۲۰۰۲)، جولین (۲۰۰۲)، زهاریوو (۲۰۰۴)، بوی در درسلر (۲۰۰۵)، (واکلی ۲۰۰۵)، کورنر (۲۰۰۵)، گنتی (۲۰۰۶)، لیبن و جرما (۲۰۰۶)، فیورنتینو و پویل (۲۰۰۷)، ویسکوف (۲۰۰۷)، فیورنتینو (۲۰۰۷)، بوی (۲۰۰۷ و ۲۰۰۸)، کوپرمین (۲۰۰۸)، پرکلس (۲۰۰۸)، ردفورد (۲۰۰۹)، بائر (۲۰۰۹)، ماترمینی در اسکالیز و دلاور (۲۰۱۰)، باین، کوپرمین، برترم در اسکالیز و دلاور (۲۰۱۰)، اسکالیز و دلاور (۲۰۱۰)، بوی در اسکالیز و دلاور (۲۰۱۰)

انگاره نظری این رساله پلاگ (۲۰۰۳) است.

پرسشهای اصلی رساله: روش‌های اندازه‌گیری زایایی صرفی کدامند؟ مشخصات فرایندهای صرفی کدامند؟ محدودیت‌های موجود بر عملکرد فرایندهای صرفی در زبان فارسی کدامند؟ محدودیت‌های موجود بر عملکرد فرایندهای صرفی در زبان فارسی کدامند؟ چه رابطه‌ای میان زایایی صرفی و شفافیت معنایی وجود دارد؟

ب: روش تحقیق، شامل تعریف مفاهیم، روش تحقیق، جامعه آماری مورد تحقیق، نمونه‌گیری و روشهای نمونه‌گیری، ابزار اندازه‌گیری، نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها:

داده‌های این پایان‌نامه با استفاده از پیکره دادگان زبان فارسی موجود در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و نیز یک سری از فرهنگ‌های مرتبط، برای زبان فارسی امروز گردآوری شده است. بعد از بررسی و انجام عملیات آماری بر روی این داده‌ها نتایج حاصل مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

ت. یافته‌های تحقیق:

زایایی مطلق نیست بلکه به صورت یک پیوستار است. میان زایایی یک فرآیند صرفی در زمان حال و تعداد صورت‌های زبانی جدید که توسط آن فرایند ساخته می‌شوند رابطه مستقیم وجود دارد. میان زایایی یک فرایند صرفی و محدودیت‌های ناظر بر عملکرد آن رابطه معکوس وجود دارد. برون‌دادهای فرایند صرفی زایا از شفافیت معنایی بیشتری نسبت به فرایندهای نازا برخوردارند. محدودیت‌های مختلفی ناظر بر عملکرد زایایی فرایندهای ترکیب در زبان فارسی هستند که از آن جمله می‌توان به محدودیت‌های آوایی، صرفی نحوی و معنایی اشاره کرد. اندازه‌گیری زایایی فرایندهای ترکیب ممکن است و روش‌های مختلفی نیز برای این منظور وجود دارد.

ث. نتیجه‌گیری و پیشنهادها:

زایایی یکی از پیچیده‌ترین فرایندها در واژه‌سازی است. در نتیجه اندازه‌گیری این پدیده نیز دشوار و نیازمند به دخالت دادن عوامل متعددی است. برای اندازه‌گیری دقیق‌تر زایایی در فرایند ترکیب تغییراتی در شیوه‌های جستجو در پیکره زبان فارسی لازم به نظر می‌رسد. از آنجاییکه ترکیب در زبان فارسی بسیار کاربرد داشته و انواع متنوعی را نسبت به زبانهای دیگر در برمی‌گیرد لازم است ساز و کارهای دقیق‌تری برای اندازه‌گیری زایایی در این زمینه فراهم گردد.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم بر اساس محتوای پایان‌نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می‌نمایم.

نام استاد راهنما: دکتر مصطفی عاصی

سمت علمی:

نام دانشکده: ادبیات و زبان‌های خارجی

رئیس کتابخانه:

تقدیم به همه اساتید ارجمندم

به پاس هر آنچه از آنان آموختم

سپاس‌گزاری

از خداوند بزرگ سپاس‌گزارم که توفیق انجام این کار را به من اعطا نمود. در ابتدا بر خود فرض می‌دانم مراتب تشکر و قدردانی خود را نسبت به همه عزیزانی که در طول تحصیل و در به انجام رساندن این رساله مرا یاری نموده و از راهنمایی‌های خویش هیچ دریغی نورزیده‌اند، کمال تشکر و سپاس‌گزاری خود را به جای آورم.

لازم است مراتب تشکر و قدردانی خود را از استاد دانشمند، مهربان و بزرگووارم جناب آقای دکتر مصطفی عاصی که قبول زحمت فرموده و راهنمایی این رساله را برعهده گرفتند اعلام نمایم. از دقت فراوان، حوصله بسیار زیاد و باریک‌بینی ایشان در مطالعه این رساله و کمک‌های بیدریغ‌شان کمال سپاس‌گذاری را دارم. از ویژگی‌های بارز ایشان تحمل و صبوری در پاسخ‌گویی در تمامی اوقات بود که کمک زیادی در به انجام رساندن این رساله نمود. نیز باید متذکر شوم ایشان علاوه بر علم، اخلاق را نیز به من آموختند.

همچنین از استاد بسیار عزیز و بزرگووارم جناب آقای دکتر محمد دبیرمقدم نهایت قدردانی را دارم که در محضر ایشان نه فقط زبان‌شناسی بلکه درس‌های بزرگتری از زندگی آموختم و همواره خود را مدیون ایشان می‌دانم. بی‌تردید شاگردی در محضر آن استاد بزرگووار و بهره گرفتن از دانش ایشان و نیز سجایای اخلاقی‌شان از بزرگترین افتخارات زندگی من خواهد بود و زمزمه‌های محبت ایشان همیشه در گوش من طنین انداز خواهد بود. خداوند را سپاس می‌گویم که افتخار شاگردی ایشان را به من اعطا فرمود. همچنین از اینکه مشاوره این رساله را بر عهده گرفته‌اند کمال تشکر را دارم.

سپاس‌گزارم از استاد گرانقدر و بزرگووارم سرکار خانم دکتر ویدا شفاقی که مشاوره این رساله را بر عهده گرفتند. به راستی در کلیه مراحل رساله از راهنمایی‌های ارزنده ایشان کمال استفاده را بردم. ایشان با مهربانی‌های خود راه دشوار این رساله را بر من سهل ساختند و

بدین وسیله همیشه مدیون زحمات و اوقات گرانبهای ایشان خواهم بود که صرف خواندن و گوشزد نمودن نکات بسیار مهم و آموزنده نمودند. و نیز قدردانی می‌نمایم از همه درس‌هایی که در طول مدت تحصیل در خدمت ایشان آموختم.

از استادان محترم، جناب آقای دکتر صفارمقدم و سرکار خانم دکتر رقیب‌دوست، که قبول زحمت فرمودند و داوری این رساله را بر عهده گرفتند نیز بسیار سپاس‌گذارم. به طور حتم نکات ارزنده مطرح شده توسط ایشان در رفع نواقص این رساله بسیار راه‌گشا خواهد بود. از این عزیزان نیز کمال تشکر را دارم.

سپاسگزارم از آقایان دکتر اینگو پلاگ و دکتر هارالد باین به جهت کمک‌های بی‌دریغ‌شان و نیز ارسال برخی از منابع که دسترسی به آنها در غیر این صورت امکان‌پذیر نبود.

از کلیه مسئولین بخشهای مختلف دانشکده علی‌الخصوص از پرسنل کتابخانه که همواره باعث زحمت آنها بوده‌ام کمال تشکر را دارم.

از همسر بسیار صبور و کودکانم به خاطر تحمل سختی‌های گوناگون و فراوانی که در طی نگارش این رساله بر آنها تحمیل شد و با بردباری خود، مرا در انجام این کار یاری رساندند بسیار متشکرم و همیشه خود را مدیون آنها می‌دانم.

چکیده

در زبان فارسی از فرایندهای گوناگونی برای ساختن واژه‌های جدید استفاده می‌کنیم رایج‌ترین این فرایندها ترکیب و اشتقاق است. در صرف یکی از مباحث عمده واژه‌سازی است که خود، شامل اشتقاق و ترکیب می‌شود. یکی از مسائل مطرح در ساخت‌واژه بحث زایایی است. زایایی صرفی ویژگی فرایندهای صرفی است که موجب تولید سازه‌های جدید بر بنیانی نظام‌مند می‌شود. یکی از اهداف این پژوهش، در مورد ماهیت این ویژگی است که آیا زایایی مفهومی‌کمّی است یا کیفی، چگونه می‌توان زایایی را اندازه‌گیری کرد و آیا زایایی پایه‌ای و در نتیجه جزو مشخصه‌های اصلی و تفکیک‌نشده قواعد واژه‌سازی است یا پدیده‌ای است ثانوی که منتج از نیروهای مستقل می‌باشد؟ لازم به ذکر است که محدودیت‌هایی نیز بر زایایی مترتب است که عبارتند از:

۱. محدودیت‌های واجی

۲. محدودیت‌های صرفی

۳. محدودیت‌های نحوی

۴. محدودیت‌های معنایی

۵. انسداد^۱

فرایندهای واژه‌سازی تا حد زیادی قاعده‌مند هستند، اما مشاهده می‌شود برخی از فرایندها کاربرد بیشتری برای ابداع واژه‌های جدید دارند در صورتی که بقیه کاربرد کمتری داشته و یا اصلاً به کار نمی‌روند. به عنوان مثال، به نظر می‌رسد که هیچ صفت جدید دیگری از وند «بلا» در مقابل «بی» در کلماتی مانند: «بلاانقطاع، بلااستفاده و بلامانع» در فارسی ساخته نمی‌شود در حالیکه وند «بی» که کاربرد یکسانی با «بلا» دارد، به میزان زیادی در ساخت‌های جدید به کار می‌رود. با توجه به این تفاوت‌های زایایی در بین قواعد مختلف، در این پژوهش تلاش شده تا به سئوالات زیر پاسخ داده شود.

¹ blocking

۱. چه چیزی باعث زایا یا غیر زایا بودن یک قاعده یا الگوی ساختی می‌شود؟

۲. چگونه می‌توان زایایی یک قاعده خاص را سنجید و چه ساز و کارهایی باعث تنوع در

زایایی فرایندهای صرفی می‌شوند؟

۳. آیا زایایی را باید یک اصل نخستین نظری و تفکیک نشدنی از قواعد واژه‌سازی تلقی

کرد، یا آنرا ویژگی‌ای ثانویه دانست، یعنی ویژگی‌ای که از دیگر ویژگی‌های قاعده

مورد نظر منتج می‌شود.

رساله حاضر به بررسی میزان زایایی فرایند ترکیب در زبان فارسی می‌پردازد. این

رساله شامل پنج فصل است. فصل اول به معرفی موضوع، طرح پرسش‌های پژوهش و نیز

فرضیه‌های آن، تعریف اصطلاحات مهم و کلیدی و نیز توصیف ساختار رساله اختصاص یافته

است. فصل دوم تحت عنوان پیشینه تحقیق به معرفی پژوهش‌های انجام گرفته در خصوص

پدیده زایایی صرفی می‌پردازد به این ترتیب که در بخش نخست اهم پژوهش‌های انجام شده

توسط دانشمندان و زبان‌شناسان ایرانی معرفی و سپس مطالعات زبان‌شناسان غیر ایرانی در

این زمینه معرفی می‌گردد. از بین نظریه‌های متعددی که در این فصل ارائه شده نگارنده

چارچوب پلاگ (۲۰۰۳) را به عنوان چارچوب نظری رساله انتخاب می‌کند. فصل سوم

چارچوب نظری رساله است که مباحث کلیدی در این پژوهش را معرفی مینماید. در فصل

چهارم نیز که اختصاص به تحلیل داده‌های زبان فارسی دارد داده‌های مربوط به کلمات

مرکب در قالب انگاره نظری پلاگ بررسی می‌شوند تا مشخص شود کدامیک از فرایندهای

ترکیب در زبان فارسی از زایایی بیشتری برخوردارند. در نهایت و در فصل پنجم نتایج و

یافته‌های این پژوهش ارائه می‌شود.

در انتهای رساله ابتدا کتابنامه فارسی و انگلیسی و سپس واژه‌نامه‌های فارسی-

انگلیسی و انگلیسی-فارسی ارائه شده است.

هدف اصلی از انجام این تحقیق توصیفی دقیقی و جامع از زایایی صرفی و ویژگی‌های

آن در فرایند ترکیب زبان فارسی بوده است.

علائم آوایی

در این پایان نامه از علائم آوایی زیر استفاده شده است .

واکه ها

معادل	مثال فارسی	نشانه
خوان	/xân/	[â]
خوب	/xub/	[u]
کتاب	/ketâb/	[e]
مرد	/mærd/	[æ]
میز	/miz/	[i]

معادل	مثال	واکه های انگلیسی
cows	/kauz/	[au]
horses	/hɔ:siz/	[ɔ:]

همخوانها

خوب	/xub/	[x]
نان	/nân/	[n]
کم	/kæm/	[k]
هوا	/hæva/	[h]
زود	/zud/	[z]
توپ	/tup/	[t]

علائم اختصاری و نشانه‌ها

از علائم اختصاری و نشانه‌های زیر در این پایان نامه استفاده شده است .

A	Adjective
AP	Adjective phrase
N	Noun
Np	Noun phrase
V	Verb
VP	Verb phrase
NP	Noun phrase
*	نمونه غیر دستوری یا نامتعارف
/	یا
//	تلفظ
«»	مثال‌ها

فصل اوّل

مقدمه

۱.۱ مقدمه

امروزه زبان‌شناسی در میان علوم انسانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و علاوه بر شاخه‌های اصلی آن حوزه‌های میان رشته‌ای بسیار متنوعی را در بر می‌گیرد و این امر سبب می‌شود علاقه‌مندان به پژوهش در رشته‌های مرتبط از یافته‌های آن بهره‌مند شوند. در میان بخش‌های مختلف زبان مطالعه صرف از جایگاه مهمی برخوردار بوده و پژوهشگران بسیاری در این زمینه به ارائه نظریات متنوعی پرداخته‌اند. یکی از مباحث مهم و در خور توجه در صرف بحث زایایی است که در مطالعات زبان‌شناختی همواره بحث‌انگیز بوده است. موضوع پایان‌نامه حاضر نیز زایایی و بطور مشخص زایایی در کلمات مرکب در زبان فارسی امروز است. و در این راستا علاوه بر مطرح نمودن این ویژگی صرفی از دید صاحب‌نظران، سعی می‌شود تا تصویری روشن از آن در خصوص کلمات مرکب زبان فارسی به دست داده شود.

واژه‌ها نقش کلیدی در زبان بشر داشته و از این‌رو مطالعه ساختار درونی آنها می‌تواند در شناخت کارکرد زبان راه‌گشا باشد. مطالعه این ساخت به طرق مختلف امکان‌پذیر است که از جمله آنها می‌توان به مطالعات پیکره‌بنیاد اشاره نمود. پژوهش حاضر نیز در طرح مسئله زایایی کلمات مرکب، سعی در استفاده از یافته‌های زبان‌شناسی پیکره‌بنیاد دارد.

عنوان رساله حاضر «بررسی پیکره‌بنیاد میزان زایایی فرایند ترکیب در زبان فارسی امروز» است. در کتاب *زایایی صرفی* بائر (۲۰۰۱: xiii) بر علاقه روزافزون محققان صرف به مسائل پیچیده این حوزه تأکید می‌گردد. علی‌رغم تلاش‌های فراوانی که در چند دهه اخیر صورت گرفته، مفهوم زایایی هنوز مبهم مانده و برای زبان‌شناسان مختلف دارای مفاهیم